

LISA 2: TÖÖRÜHMADE LÕPPARUANDED

2.1. Ruumijagamise töörühm	1
2.2. Ruumiotsuste töörühm	4
2.3. Ruumpädevuse töörühm	10
2.4. Ruumiõiguse töörühm	12

2.1. Ruumijagamise töörühm

Töörühma juht	Indrek Ranniku
Liikmed	Veronika Iisjan, RAM Angelika Kallakmaa-Kapsta, ELVL Katrín Koov, EAL Tõnu Laigu, EAL Maila Kuusik, EPÜ Pille Metspalu, EPÜ Teele Nigola, EMAL Tiit Oidjärv, RAM Triin Orav, MKM Teele Pehk, Eesti Koostöökogu Garri Raagmaa, TÜ Siim Raie, KUM Tarvi Sits, KUM Helen Sooväli-Sepping, TLÜ

Ülevaade töörühma tööst

Töörühm lähtus rühmale seatud ülesannetest (kaardistada ja analüüsida riigi ruumilise arengu suunamise ja avalikust huvist lähtumise võimalusi, välja töötada poliitikaettepanekud riigi arhitektuuri-, kinnisvara-, maa-, maastiku- ja muinsuskaitsepoliitika ning valdkondlike ruumiotsuste sidususe ning tasakaalustatuse parandamiseks lähtuvalt riigi tervikliku ruumilise arengu vajadustest).

Ettepanekud

Töörühm keskendus erinevate ruumi puudutavate poliitikate (sh. seaduste) ja ruumi puudutavate valdkondlike ruumiotsuste läbivaatamisele, täpsustades samas nende seoseid planeerimisseaduse ja eri liiki planeeringutega. Töörühm leidis, et vaatamata planeeringu protsessi keerukusele ja kuluvale ajale, on ruumilise arengu pikaajalise suunajana ja valdkondade sünteesijana jätkuvalt parim vahend planeering. Nii ei saa pikaajalise ruumilise mõjuga otsuseid (näiteks väärtuslikele põllumaadele ehitamine, loodus- ja muinsuskaitsealade piiride, kaitserežiimi määramine või muutmise, maavarade kaevandamisega seotud valdkond, metsade kasutusrežiim ja piirid, haridus-, sotsiaal- ja tervishoiuasutuste asukohavalikud, riigimaanteede kavandamine jne) langetada valdkondlike

üksikotsustega. Valdkondlike üksikotsuste ning nende aluseks olevate õigusaktide/poliitikate/arengukavade tegemisel tuua protsessidesse juurde, mõnel juhul suurendada, ruumikaalutlust ning võtta rohkem arvesse ruumilise arengu- ja regionaalarengu eesmärke.

Teisalt peab planeerimisprotsess tagama valdkondade jätkusuutliku arengu ning kaalutlus peab olema laiapõhjaline ning proportsionaalne. Analüüsid üleriigilist planeeringut (ÜRP) on töörühm seisukohal, et ÜRP ei ühildu selgelt ja arusaadavalt riigi strateegiliste ja valdkondlike arengukavade süsteemiga, ÜRP ei ole õigusaktides seatud tasandile, mida planeering õigusruumis selle sisu tõttu olema peaks. Teisalt nenditi töögrupis, et ÜRP ei suuda PlanS määratud eesmärkide ja ülesannete valikulisuse tõttu siiski täita horisontaalse, valdkondi siduva dokumendi rolli ja vajaks täiendamist. Alternatiivina saab kaaluda küsimust, kas riik vajab selle asemele või kõrvale uut, ruumilist arengut mitmekülgsemalt (enam kaasatud valdkondi) suunavat strateegilist dokumenti. Seonduvalt KOVide liitmisega kaasneva ruumipädevuse eeldatava tõusuga, arutati ka varianti, kus üleriigiline planeering asendatakse soovituslike suunistega ja riigi huvid planeeringutes väljenduvad ruumiliselt regiooni planeeringutes. Siit edasi minnes toetab uuring „Arengu ruumiline ja strateegiline kavandamine, sh regionaaltasandi funktsioonid ruumilise arengu suunamisel” koostajad: Irbis konsultatsioonid OÜ, Tartu ülikool RAKE ja Hendrikson & Ko OÜ, 2017 mõtet luua riigis maksimaalselt kuni 6 regiooni, mille piirid korreleeruksid KOV-de piiridega, riigiasutuste regioonsete talituste, võrguvaldajate jne. teenindusalade piiridega, kohalduksid loodus- ja kultuurmaastike ja ehituskultuuri ja majandustegevuse piirkondlike eripäradega. See kõik loob aluse ja eeldused maakonnaplaneeringu tasandi võimalikuks asendamiseks regionaalplaneerimise tasandiga sidudes see Eesti regionaalse arengu strateegiaga. Töörühm rõhutab, et lisaks erinevate valdkondade poliitikate ja ruumiotsuste sidususe parandamisele vajab parandamist ka ruumilise planeerimise, avaliku ruumi, hoonete arhitektuurse projekteerimise, tehn. taristu projekteerimise ja maastike kavandamise sidusus. Lähtudes planeeringu kui instrumendi juhtivast rollist nimetatud valdkonnas, tuleb lisaks teiste töörühmade poolt tehtud ettepanekutele täiendada planeerimisseadust lähtuvalt vastavasisuliste konventsioonide (maastik ja ehituskultuur) valguses, tuua nii planeerimise põhimõtetesse, kui kõigi planeeringuliikide ülesannetesse enam nii hoonete kui tehniliste taristu arhitektuurse projekteerimise aluspõhimõtteid ning maastike kavandamise suundi ja ülesandeid. Samas tuleb arhitektuurivaldkonna arengudokumente enam siduda eriliigiliste planeeringute väljundiga, kujundades kokkuvõtvalt ühtse ruumipoliitika.

Rahandusministeeriumis valmistatakse ette riigi uut eelarvestrateegiat, kasutades selleks tegevuspõhist metoodikat. Sellest tulenevalt on toimumas ka üleriigilise strateegia, valdkondlike arengukavade metoodiliste aluste väljatöötamine. Memorandumis toodud probleemide lahendamiseks ja uute ennetamiseks ning ruumilise arengu küsimuste pidevaks tähelepanu all hoidmiseks ja vastavate ettepanekute tegemiseks on hädavajalik ruumilise pädevusega spetsialistide ja institutsioonide lülitamine eeltoodud tegevustesse ja protsessidesse. Siit edasi peab kaaluma laiapõhjalise ruumiloome meeskonna loomise vajadust, mõeldes enne läbi selle rolli ja pädevuse, muuhulgas suhte PlanS-is määratletud riikliku järelevalve ülesannete valguses. Samuti on kindlasti vajalik riigipoolne KOV nõustamine regiooni tasandil planeeringu sisuliste konfliktide ja/või arhitektuursetes küsimustes.

Töörühm peab vajalikuks poliitikaettepanekutes ruumipädevuse tõstmist erinevatel tasanditel (haridussüsteemi arendamine, uurimis- ja teadustegevuse tugevam sidumine ruumi puudutavate otsustega, nõustamissüsteemi tugevdamine, haldusorganite ruumipädevuse tõstmine). Pädevuse tõstmisel omab määravat rolli ruumilise planeerimise alase kõrghariduse kvaliteedi parendamine. Seni on see killustunud erinevate ülikoolide vahel ning kõrgkoolidel puudub tegelikult võimekus, arvestades ruumilise planeerimise spetsiifikat, ühes ülikoolis arendada välja ruumilise planeerimise jaoks vajalik õpe. 2011. aastal on välja töötatud Tartu Ülikooli initsiatiivil, kuid kaasates erinevaid kõrgkoole, ülikoolide ülene ruumilise planeerimise alane õppekava, mille eesmärgiks oli ruumilise planeerimise alase magistriõppe väljaarendamine. Kahjuks on õppekava finantseerimise

RUUMILOOME EKSPERTRÜHMA LÕPPARUANDE LISAD EI OLE EKSPERTRÜHMA POOLT KONSENSUSLIKULT KINNITATUD.
LÕPLIKE JÄRELDUSTE JA ETTEPANEKUTE OSAS LÄHTUDA LÕPPARUANDEST.

keerukuse tõttu jäänud õppekava rakendamine soiku. Töörühm peab õppekava edasi arendamist ja rakendamist (sh finantseerimist) määravaks nii ruumilise planeerimise pädevuse tõstmisel kui lõpptulemisena ruumikvaliteedi parandamisel Eestis.

Aruande koostas Indrek Ranniku.

2.2. Ruumiotsuste töörühm

Töörühma juht	Kalle Vellevoog
Liikmed	Timo Aarmaa, RKAS Taimo Aasma, KEM Andres Alver, EAL Veronika Iljsan, RAM Heikki Kalle, EPÜ Tõnu Laigu, EAL Andres Levald, RAM Peeter Mauer, RKAS Endrik Mänd, ELVL Sulev Nurme, EMAL Triin Orav, MKM Reio Raudsepp, ESL Silver Riisalo, EMAL Triin Talk, KUM Jiri Tintera, Valga KOV Liis Vahter, MKM

Ülevaade töörühma tööst

Ruumiotsuse töörühm on lähtunud Ruumiloome ekspertrühma tegevuskavast, kus on sõnastatud tegevuse eesmärgid ja seatud töörühmale konkreetsed ülesanded. Täna on töörühm vestelnud Maanteeametiga, Haridus- ja Teadusministeeriumi ja Innove, RKASi, Maa-ameti, EASi, KredExi, Keskkonnaministeeriumi, Keskkonnaameti, KIKi, Maaeluministeeriumi, PRIA, Rahandusministeeriumi ja Eesti Linnade ja Valdade Liidu esindajatega.

Vestluste tulemusena on kujunenud ülevaade sellest, kuidas riik läbi oma erinevate institutsioonide kujundab ruumilist keskkonda.

Näited:

Maanteeamet

Maanteeamet, kes läbi riigimaanteede rajamise või korrastamise mõjutab otseselt linnade ja asulate avalikku ruumi, ei kasuta selles töös ruumiharidusega spetsialiste. Amet lähtub oma töös kitsalt Transpordiarengukavast ja põhikirjalistest ülesannetest: ühendada Eesti eri piirkondi, vähendada aegruumilisi vahemaid ja tagada ligipääs. Koostöö kohalike omavalitsustega on vähene ning toimub jõupositsioonilt. Avalik ruum ei ole Maanteeameti ülesanne ning projekteerimistingimused, ehitisteatise või ehitusloa annab Maanteeamet ise endale. Suur osa tee-ehitusest tehakse ülekatte uuendusena, mille juures põlistatakse sobimatud ruumilahendused või tulenevalt muutunud normidest uued linnalise keskkonnaga mitteametavahelised lahendused (sic! linnalised asulaid läbivate riigimaanteede puhul ei rakendata linnatänavate standardit). Maanteeamet sooviks asulasisesed teed anda üle KOVidele, kuna ametil puuduvad finantsid ja kompetents tegeleda linnaruumiliste

küsimustega. Enamusel KOVides puudub raha ja kompetents ruumiotsuste tegemiseks. Tulemuseks on sageli linnaliste asulate keskkonda halvendavad ruumilahendused.

Haridus- ja Teadusministeerium ja Innove

Kui riigigümnaasiumite ehitusprojektide leidmiseks on koostöös EALiga korraldatud rida arhitektuurivõistlusi, siis põhikoolide puhul puudub nii Haridus- ja Teadusministeeriumil kui Innovel kontroll ehitatavate koolide arhitektuurse kvaliteedi osas. Väited rajatavate koolide 21. sajandile vastavast õpikeskkonnast ei oma põhikoolide osas katet. Kogu vastutus on jäetud KOVidele, kellelt ei nõuta rahataotluse juures ei projekti ega ka hilisemat arhitektuurivõistlust parima lahenduse leidmiseks. KOVid omakorda leiavad projekteerija sageli vähempakkumisega hanke teel, mis ei taga mingit ruumilist kvaliteeti. Väljatöötatud rahastusmeetmed ei soodusta ajalooliste väärtuslike hoonete rekonstrueerimist ja laiendamist ega asulakeskustesse uute hoonete kavandamist ning ei võta arvesse võimalikku sotsiaalset ja ruumilist lisaväärtuse tekkimist. Asjaajamise lihtsusest ja kindlusest (kiirusest) tulenevalt on eelistatud asula serva lihtsate madala arhitektuurse kvaliteediga koolihoonete rajamine.

RKAS

RKAS on riigi kinnisvarapoliitika elluviija. Täna kinnisvarapoliitika kujundajat ei ole aga võimalik üheselt tuvastada. RKAS tegutseb dokumendi „Riigi kinnisvara strateegia“ alusel. See sisaldab üldiseid suuniseid riigile kuuluva kinnisvara majandamisel ja ehitamisel, läbivad on ruutmeetritel põhinevad kuluefektiivsuse ja pinnaefektiivsuse põhimõtted. RKAS langetab planeeringulisi otsuseid riigi objektide asukoha valikul ning asutuste ja teenuste asukoha valikul, samuti teenuste ümber paigutamise ja hoonete mittevajalikkuse osas, mis mõjutab oluliselt linnade keskosade arenguid. Samas ei tunneta RKAS vajadust asuda KOVidega tihedamasse dialoogi ruumiotsuste tegemisel. Ka on ebaselge, kuid võrd on nende otsuste tegemisse kaasatud RKASi poolt ruumiharidusega spetsialistid. RKAS näeb põhimõtteliselt vajadust laiema spetsialistide ringi kaasamiseks, et ruumiotsused oleksid paremini kaalutud.

Maa-amet

Maa-amet osaleb riigi maapoliitika arendamisel ja elluviimisel. Tegevuses lähtutakse Riigivara seadusest. Maa-ametil on ka ruumilise planeerimise üksus, kus tänase seisuga ei tööta ühtegi arhitektiharidusega spetsialisti. Maa-amet partneriks maapoliitika tegemisel on KOVid. Paraku on see koostöö aastaid olnud pärsitud Maa-ameti jäikade seisukohtade tõttu. On tekkinud ületamatuid vastuolusid, kui KOV näeb ette avalikku funktsiooni (puhkeala) riigi maale. Maa-ameti käsitus on, et riigi maa peab samamoodi teenima tulu kui eraomanikule kuuluv maa ja peab planeeringute kaudu saama väärindatud läbi hoonestusõiguse. Reformimata riigimaade müük enne planeeringute koostamist on tekitanud palju segadust. Maa-ametil puudub terviklik visioon riigi maapoliitika osas. Maa-amet peab põhimõtteliselt otstarbekaks riigi maa ja vara valitsemise põhimõtete (ja Maa-ameti ülesannete) täiendamist ruumiloome alaste põhimõtete ja Maa-amet omab piisavat võimekust ja on huvitatud koostööst ruumiatlase koostamisel.

EAS

EAS kujundab oluliselt läbi erinevate EL rahastusprogrammide (PKT, linnalised meetmed jne) ruumilist keskkonda Eestis. Valminud objektidest on nii häid, kui halbu näiteid. EAS ei näe vajadust kaasata

rahastusotsustesse arhitekte omaltpoolt. Eeldatakse, et arhitektuurse kvaliteedi eest vastutavad KOVid. Valdavalt ei esita KOVid rahastustaotlusi ning sageli ei tea KOVid, mis taotlused on esitatud. Koostööd taotluste hindamisel EAS KOVidega ei tee, ka ei vaadata hindamisel riiklike ruumiarengu eesmärgi, puudub arhitektuurne ja/või planeeringuline vaade ning valikukriteeriumid. Tulemuseks on KOVide seisukohalt juhuslikud rahastusotsused, mis ei ole küll vastuolus KOVide üldplaneeringutega, kuid sageli ei toeta KOVide ruumilist arengut. Rahastus sõltub peamiselt taotleja initsiatiivikusest ja koostatud äriplaanist. EAS jälgib rahakasutusel vaid protseduurireeglite järgimist, mitte arhitektuurset või keskkondlikku kvaliteeti.

EAS põhimõtteliselt mõistab vajadust parandada programmide ja otsuste juures ruumialast kaalutlust.

KredEx

KredExi otsused mõjutavad väga oluliselt Eesti elamumajandust, elamuehituspoliitikat. KredEx toetab energiatõhususele suunatud lahendusi (nt kortermajade renoveerimine), mis kujundab oluliselt ruumilist keskkonda. Sageli on teostatud renoveerimislahendused keskkonda sobimatud ja arhitektuurset küündimatud. KredEx ei pea enda ülesandeks kontrollida teostatud renoveerimislahenduste arhitektuurset kvaliteeti. See ülesanne jääb KOVidele. Vaid üksikud KOVid (näiteks Rakvere Seminari tänava näitel) on pööranud renoveerimiste arhitektuursele kvaliteedile tähelepanu. Aastas suudab KredEx rahastada ca 1% ulatuses elamufondi renoveerimist energiasäästlikumaks. Sellises tempos kuluks kogu olemasoleva elamufondi renoveerimiseks hinnanguliselt 100 aastat. Küsimusi tekitab, kas selline rahakasutus on otstarbekohane või võiks saada oluliselt paremat energiasäästu läbimõeldud planeeringulisi lahendusi kasutades? Praegused rahastusmeetmed on kitsalt finantsilistel ja energiasäästu alustel ning paindumatud, mis ei võimalda terviklikke ruumi ja elukeskkonna kvaliteeti kaasajastavaid lahendusi. Teistsuguste kriteeriumite korral on vajalik ka ruumipädevusega spetsialistide kaasamine.

Keskkonnaministerium, Keskkonnaamet, Keskkonnainvesteeringute Keskus

Eesti on liitunud Euroopa maastikukonventsiooniga, mis kohustab osalisriike oma maastikupoliitikat looma ja rakendama kogu enda territooriumil. Eestis on 157 maastikukaitseala (20% Eesti maismaast), kus on eesmärgiks maastikukaitse. Väljaspool kaitsealasid ühtne maastikupoliitika puudub. Metsaraie väljaspool kaitsealasid toimub metsanduse arengukava järgi. Metsa, kui olulist maaelukeskkonna osa ei saa KOVide üp-dega kujundada, kui ÜRP ja maakonnaplaneeringud ei näe seal ette rohevõrgustikke. Metsaraiega kaasnevaid ruumilisi muutusi maastikus keegi riigi tasandil ei kaalutle. KOVide võimalused on piiratud, et määrata teatud piirkondi püsimeetadeks, tagada maastikuliselt oluliste vaadete puutumatus või säilitada metsade rekreatsiooniväärtus.

RMK poolt kujundatud puhkealade kujundus on tehtud sageli oskamatult ja ruumispetsialiste kaasamata.

KIKI poolt rahastatud projektidel on rahastuskriteeriumiteks kaitsealade puhul keskkonnakaitse efekt ja külastuskoormuse kontrollimine, keskkonna ja arhitektuuri kvaliteeti hindamiskriteeriumites pole ja seda keegi ei hinda. Kaitsealade rajatise nähakse valdavalt utilitaarsete objektidena, mitte osana Eesti „visiitkaardist“, mis tõstaksid esile ja eksponeeriks Eesti loodust. Sageli oleks kaitse tagamiseks eesmärgipärasem investeerida kaitseala lähedaste puhkealade atraktiivsuse suurendamisse, kuid laiemat pilti ei (ole võimalik) vaadata.

Keskonnaamet väljastab keskkonnalubasid. Suurte objektide puhul viiakse läbi keskkonnahindamine. Paraku ei hinnata selle käigus maastikuarhitektuurseid aspekte, ruumiharidusega spetsialiste ei ole protsessi kaasatud.

Riigil puudub täna kogu Eestit hõlmav maastikupoliitika, millise kohustuse seab meile Euroopa maastikukonventsioon.

Maaeluministerium, PRIA

Leader programmi rahaga toetatakse elukeskkonna nn pehmeid väärtusi. Programm ise on üles ehitatud nii, et ennekõike tuua kohapeal tegutsevad sektorid kokku, soodustada võrgustumist, inimeste kaasamist, kohaliku tasandi valitsemise paranemist. Taotlustes on kirikuid, mõisaid, kiviaedu, mõisapark, looduskaitsealised parke, külakeskusi. Taotluste hindamisse ei ole kaasatud ruumiharidusega spetsialiste, mis on viinud ka küsitava väärtusega projektide (näitena Vabamõisa vabaõhukeskus) toetamiseni. Kaugemas perspektiivis on plaanitud PRIA ja EASI liitumine.

Rahandusministerium

Väga palju ruumiotsuseid tehakse RAMi eri osakondade osalusel; planeeringute osakonnas, regionaalarengu osakonnas, regionaalhalduspoliitika osakonnas ja regionaalhalduse osakonnas.

Regionaalhaldusosakond võttis maavalitsustest üle planeeringute järelevalve, maakonnaplaneeringute koostamise, eriplaneeringute koostamise. Paljud töötajad asuvad endiselt maakondades ja tegutsevad edasi maakonnaplaneeringutega.

Planeeringute osakond tegeleb riigi ruumilise planeerimise poliitika kujundamisega. Instrumendid selleks on PlanS ja selle rakendusaktid ning ÜRP. Pehmed instrumendid on koolitamine ja juhendmaterjalid. Osakonna 6 töötajast kahel on ruumiharidus (maastikuarhitekt, arhitekt/jurist).

Regionaalarengu osakonna ülesanne on regionaalarengu meetmete väljatöötamine. EL programmid: piirkonna konkurentsivõime ja linnalised meetmed. Osakond lõi programmi meetme, maakondades ja linnades tehti tegevuskavad. Mis meetmetest välja tuleb, sõltub KOVide arhitektuuriteadlikkusest, kus tellitakse projekt, antakse välja ehitusluba. Projektide hindamiskomisjonis arhitektuurseid ja linnaehituslikke küsimusi ei vaadeldud, hindamiskriteeriumiteks olid objekti otstarbekust vastavalt meetme tingimustele (jätkusuutlikkust, atraktiivsust külastatavuse mõttes).

Regionaalhalduspoliitika osakond on KOV poliitika kujundaja, seadusloome tegija. Regionaalhalduspoliitika osakond edendab, et KOVid oleksid võimekamad, efektiivsemad, targemad. Tulevikus hakkavad seirama, kui palju on KOVides planeeringuspetsialiste, palju panustatakse raha planeerimistegevusse.

RAMi väitel kajastuvad Eesti riigi suuremad ruumivisioonid ja -ideed ÜRPs. Praegu on see 2030+ perioodile kavandatud. ÜRP (tegevuskava) ülevaatamine toimub 2019. aastal. Sisuga täitmine oli tegevuskava esimene samm maakonnaplaneeringute koostamine näol. Samas on riiklikud planeeringud väga geograafilised, linnaruumi kohta midagi eriti ei öelda.

Mis tuleb nüüd kehtestatavatest maakonnaplaneeringutest linnadesse, on nn ruumimudeli põhimõte, detailsema läbilahendamise kohustus. Ruumimudel, mis sisaldab asustust, hoonete vahelist ruumi, detailsemalt tasandil rohevõrgustiku, tänavaruumi komponente, tellitakse konsultantidelt riigihanke

korras sisse. On selge oht, et see võib toimuda vähempakkumise kaudu. Parimaks võimaluseks oleks linnakeskuste arhitektuurivõistluste eelnev läbiviimine, kuid siin taandub kõik KOVide ruumiteadlikkusele.

Planeeringute osakond kureerib planeerimisvaldkonda. Arhitektuuri, maastikuarhitektuuri, sisearhitektuuri jt ruumi valdkondi käsitletakse vaid nii palju, kui planeerimisest tuleneb. Seni ei ole ministerium ja maavalitsused kohaliku tasandi ruumiotsustesse sekkunud, v.a seadusest tulenev järelevalve. Tuginedes ministeriumi koostatud nõustikule – üldplaneeringu juhendmaterjalile, on nüüd plaanis osaleda üldplaneeringute koostamise protsessis KOVi spetsialiste nõustava osapoolena. RAM põhimõtteliselt nõustub riigi tasandil laiema ruumivaldkondade esindatuse ja suurema valdkondliku sidususe vajadusega.

Eesti Linnade ja Valdade Liit

Linnade ja Valdade Liidu juhtkond ei näe väiksemate KOVide arhitektuuri- ja ruumiteadlikuse puudulikkuses probleemi. KOVIDel on põhiseadusest tulenev planeerimisõigus. Nõustatakse siiski, et KOVIDel on selleks tegevuseks erinev ressurss, potentsiaal ja teadmised. Küsimus on, et ruumiline olukord jääb sisuliselt kaalumata, kui KOVIDes ei jagu ruumiharidusega spetsialiste.

KOVide arhitektid leiavad, et sõltumatu ruumiombudsmani amet võiks KOVe aidata vaidlustes riigi erinevate ametitega ruumiküsimustes. Sageli sünnivad ruumiotsused mõnes riigiinstitutsioonis, on KOVi suhtes ülemuslikud ja ei arvesta KOVide seisukohti.

Kokkuvõtvalt saab intervjuudele tuginedes tõdeda, et erinevad ministeriumid, ametid ja organisatsioonid, mis on riigi poolt kutsutud tegema arhitektuuri ja ruumi puudutavaid otsuseid, langetavad muuhulgas otsuseid, mille tegemise ruumi sh elukeskkonna kvaliteediga arvestamiseks ja parandamiseks oleks vajalik kaasata laiemat ringi ruumiharidusega spetsialiste. Asutuste omavaheline tegevus ruumiotsuste langetamisel on nõrgalt koordineeritud ja puudub laiem strateegiline visioon, otsused baseeruvad kitsalt asutuse ülesannetel ja eesmärkidel, mis aga sageli ei arvesta kohaliku kogukonna ja KOVide huvide ja vajadustega.

Riigiasutused on distantseerinud ennast oma otsuste ja tegevuste mõjust ruumilise keskkonna kvaliteedile ega kasuta oma finantseeringuid läbimõeldult ruumilise keskkonna arengu eesmärkide toetamiseks. Riikliku toetusega investeeringute puhul on kogu järelevalve ruumilise keskkonna arhitektuurse kvaliteedi üle jäetud üksnes KOVIDele, kellel puuduvad selleks sageli spetsiifilise ruumiharidusega spetsialistid ja ka rahalised vahendid. Ruumikvaliteedi parandamiseks ja koha eripäraga paremaks arvestamiseks oleks vajalik sisulise koostöö parandamine riigiasutuste, KOVide ja kohaliku kogukonna vahel enne otsuste langetamist.

Ruumivoliniku institutsiooni loomine on hädavajalik, et sõlmida kokku riigi erinevate ministeriumide, ametite, aktsiaseltside jne vastandlik ja hektiline tegevus Eesti ruumi kujundamisel, luua nn silotornide vahel horisontaalsed seosed. Selleks tuleks kindlasti kaasata riigi tasandil, eelkõige RAMis olemasolev ruumialane kompetents.

- Amet on vajalik, et luua riigipoolne strateegiline visioon riigi ruumipoliitika osas, mis hõlmaks nii riigi teedeehituspoliitikat, maapoliitikat, kinnisvarapoliitikat, elamuehituspoliitikat, muinsuskaitsepoliitikat, keskkonnapoliitikat, maastikupoliitikat jne.

- Amet on vajalik, et tagada kvaliteedikontroll riigi rahastatud projektide üle (parim võimalik asukoht, parim võimalik arhitektuurne kvaliteet, kaasnev ruumimõju hinnang, ressursside arukas kasutus jne).
- Amet on vajalik, et luua koostööplatvorm riigi ja kohalike omavalitsuste vahel ruumilise keskkonna kujundamisel. Amet võiks vajadusel nõustada KOVe ruumiotsuste tegemisel. Parem koostöö ja riigi poolne abi võiks kiirendada projekteerimisprotsessi ning tagada parema ruumikvaliteedi.

Ettepanekud

Töögrupp pakub välja nn „ruumiatlase“ mõtte Eesti ruumiväärtuste kaardistamiseks. Ruumiatlas võiks olla kaardirakendus, mis koondab kokku Eesti loodus- ja ehitatud keskkonna väärtused (väärtuslikud linnaruumilised kooslused ja miljööväärtuslikud hooned, kaitsealused ehitismälestised, maastikuga seotud kultuuriväärtused, väärtuslikud loodusobjektid ja loodusmaastikud, kaitsealad, kavandatavad teed ja infrastruktuuri objektid, kaevandusalad jne.) ning muudaks need kõigile lihtsalt mõistetavaks ja kasutatavaks. Ruumiatlas võiks olla käepärane abivahend poliitikutele, ametnikele ja spetsialistidele kaalutletud ruumiotsuste tegemisel, kodanikuühiskonnale ümbritseva keskkonna väärtuste teadvustamisel ja kaitsmisel. Maa-amet on huvitatud ruumiatlase integreerimisest olemasoleva geoportaali kaardiserveriga.

Ruumilise keskkonna kujundamisega seotud riigiametite, riigi sihtasutuste ja riigi aktsiaseltside põhikirjadesse tuleks kirjutada sisse kvaliteetse ruumi tellimus.

Töörühmas läbi viidud intervjuud on toodud Lisas 7.

Aruande koostas Kalle Vellevoog

2.3. Ruumipädevuse töörühm

Töörühma juhid	Katrin Koov, Veronika Valk-Siska
Liikmed	Aet Ader, EAL Kaie Enno, EPÜ Mart Hiob, EPÜ Anu Hallik-Jürgenstein, ELVL Tiit Oidjärv, RAM Triin Orav, MKM Teele Pehk, Eesti Koostöökogu Peeter Pere, EAL Indrek Rünkla, KUM Helen Sooväli-Sepping, TLÜ

Ülevaade töörühma tööst

Töörühm kaardistas ruumipädevuse seisuga ja väljakutsed valitsusasutustes (ministeeriumides ja riigiametites) ja kohalikes omavalitsustes 2018. aasta seisuga ning analüüsis varasemaid ruumipädevuse tõstmise ettepanekuid.

Viidi läbi kaheetapiline veebiküsitlust kohalike omavalitsuste ruumispetsialistide hulgas ja koguti kokku KOVide ruumikorralduse parandamise ettepanekud. Küsitlusele vastas 35 KOV-i 79st. (Lisa)

Täiendavalt telliti võrdlev uurimus portugali arhitektilt João Bento'lt välisriikide kogemuse kohta. Uurimuses (tööpealkirjaga) "The Role, Instruments and Impact of State Architect (or Similar) Teams in Fostering Spatial Quality And A Place-Making Culture Across Five European States" ehk „Riigiarhitekti meeskonna (või analoogse institutsiooni) roll, tööriistad ja mõju ruumikultuuri – ruumikvaliteedi ja kohaloomise – edendamises viie Euroopa riigi näitel“ võrreldakse Taani, Iirimaa, Šotimaa, Austria (Viini) ja Belgia (Flaami osa) riigiarhitektide või neile analoogsete meeskondade rolli ja panust riigi ruumiloomesse. Töö valmib septembri keskpaigaks.

Ruumiotsuste killustatuse vähendamiseks tehti ettepanek koondada riiklik ruumipädevus kokku ja luua riigi keskvalitsuse tasandile ruumiloomes meeskond. Võimalike variantide analüüsimiseks koostati ruumipädevust koondava üksuse rollide, vormide ja paiknemise variantide võrdlev tabel. (Tabel 1). Tabel sisaldab nii vajalikke ülesandeid kui ka võimalikke muudatusi riigivalitsemise struktuuris. Tabelit analüüsiti mitmel korral laiema ekspertrühma osalusel ja viidi sisse täiendus- ja parandusettepanekud. Lõppversioonist väljajoonistunud ettepanekud on võimalikult realistlikud ning orienteeritud efektiivsusele. Alternatiivi või täiendusena ruumiloomes meeskonna loomisele analüüsiti ruumipädevuse tõstmist valitsusasutustes, kes ruumiotsuseid langetavad. (Tabel 2)

Ettepanekud ruumipädevuse üldiseks tõstmiseks riigi keskvalitsuse tasandil

1. Luua riiklik ruumiloomes meeskond riigi keskvalitsuse tasandil. Selle raames konsolideerida seni pädevust ja täiendada meeskonda uute liikmetega, kes täidavad seni puuduolevaid ülesandeid. Pädevuse tõstmine ja kokku koondamine riigi tasandil on vajalik selleks, et hoida, arendada ja väärtustada ruumi, mis on osa riigi identiteedist. Oluline on ruumiga tegelemine pidevalt ja igal tasandil. Ehitussektori tegevused on väga kallid ja lähteülesannetes tehtud põhimõttelised vead

maksavad hiljem valusalt kätte. Selle vältimiseks peavad olema ruumispetsialistid kaasatud algusest peale kõigi oluliste ruumi mõjutavate otsuste tegemise juurde. Kvaliteetsed ruumiotsused aitavad kasvatada riigi põhiväärtusi ja tõsta elukvaliteeti.

2. Tõsta riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste ruumipädevust selleks, et parandada riigi ruumi puudutavate otsuste kvaliteeti.

Palgata ruumispetsialistid RKAS-i, Maa-ametisse, Maanteeametisse jne. Täita kohalike omavalitsuste arhitektide-planeerijate töökohad, luua selleks motiveeriv palgafond ja töökeskkond, samuti piiritleda tööülesanded erialaste ülesannetega. Pärast haldusreformi on olukord tunduvalt paranenud. Pakkuda regionide ja KOVide tasandil riigipoolset koolitust ja nõustamist arhitektuuri, planeeringute ja maastikuarhitektuuri küsimustes. Vajalik on süsteemne täiendkoolitus, sh rahvusvahelise teabe sissetoomine ja pilootprojektide tutvustamine, samuti arhitektuuri- ja planeerimisvõistluste korraldamise kogemuste jagamine.

3. Viia ruumiharidus üldhariduskoolidesse.

Integreerida ruumiõpetus erinevate ainetega ja võtta gümnaasiumidele väljatöötatud valikaine „Arhitektuur ja elukeskkond“ laialdaselt kasutusse. Iga kodanik väärib baasteadmisi ruumist, et väärtustada oma elukeskkonda ja osaleda ruumi kujundamises – kaasa rääkides ning teadlikke ja tarku otsuseid tehes.

Kokkuvõtteks

Kvaliteetne ruum tuleb seada eesmärgiks muude valdkondlike eesmärkide kõrval ja riik peab näitama eeskujuna selle loomisel. Kvaliteetne ruum aitab tõsta riigi konkurentsivõimet nii majanduslikus kui kultuurilises plaanis ning kasvatada oma kodanike usaldust. Näiteks kvaliteetsed ja paindliku ruumiga koolimajad aitavad kasvatada aktiivseid ja iseseisvaid noori inimesi; mitmekesine ja kaasav avalik ruum pakub head elukeskkonda ja turvatunnet; läbimõeldud ja tasakaalustatud elamuprogramm tagab erineva tausta ja võimetega inimeste parema lõimumise ühiskonda; kvaliteetse arhitektuuriga ärikvartalid loovad paremad tingimused ettevõtluseks; silmapaistvad kultuuriobjektid tõstavad rahva eneseteadvust; kvaliteetne maastikuarhitektuur rikastab majade vahelist ruumi ja muudab elukeskkonna tervislikumaks. Kõik need kokku tugevdavad inimestes oma kodu tunnet ja hoiavad neid riigist jäädavalt lahkumast.

Aruande koostasid Katrin Koov ja Veronika Valk-Siska.

2.4. Ruumiõiguse töörühm

Töörühma juht	Toomas Paaver
Liikmed	Aet Ader, EAL Merike Alep, ELVL Katri-Liis Ennok, RAM Teet Kukk, RAM Ulle Kunnus, EMAL Maila Kuusik, EPÜ Daimar Liiv, Halduskohus Endrik Mänd, ELVL Triin Orav, MKM Carolín Pihlap, Muinsuskaitseamet Ulle Reidi, MKM Indrek Ruinkla, KUM Toomas Tammiss, EKA

Ülevaade töörühma tööst

Ruumiõiguse töörühm pidas ajavahemikus november 2017-mai 2018 kuus koosolekut, mille käigus töötati ruumiloome alusmõistete sõnastustega, kaaluti olemasoleva õigusruumi probleeme ja arutleti võimaliku üldise uue ruumiloomeseaduse vajalikkuse üle.

Töörühm leiab ühiselt, et ruumiloome põhieesmärk on elukeskkonna parendamine muutuste kaudu füüsilises ruumis. Igasugune inimese poolt läbi viidav teadvustatud ruumi muutmine peaks toimuma elukeskkonna parendamise eesmärgil maksimaalsel võimalikul määral. Kõik seadused, mille alusel seda tehakse, peaksid elukeskkonna parendamise eesmärki toetama.

Ettepanekud

1. Ruumiloome aluste loomine seadustes

Kehtivas planeerimisseaduses on selgelt fikseeritud elukeskkonna parendamise põhimõte (PlanS § 8). Samas saab elukeskkonna parendamise põhimõtte olla tulemuslik üksnes juhul, kui see rakendub tegeliku elukeskkonna muutustes ja vastavates lahendustes, mitte üksnes planeerimisdokumentides.

Paratamatult jäävad planeeringud üksnes üheks osaks ruumiloomest. Suur osa ruumiloomest toimub sõltumatult planeeringutest, planeeringuid tõlgendades ja täpsustades, üldisemal või täpsemal lahendusi luues enne või pärast planeeringu koostamist. Planeeringud jäävad suures osas ellu viimata, sageli muutuvad ootused elukeskkonnale juba enne planeeringu elluviimist. Samuti võib kahelda, kas kõigis kehtivates planeeringutes on elukeskkonna parendamise põhimõtet piisavalt rakendatud. Elukeskkonna parendamise põhimõtte saab täita eesmärki, kui see kehtiks laiemalt ning riik teeb selgemaks, kuidas selle põhimõtte rakendumise eest hoolitsetakse. See tähendab, et ruumiloome viimine õigusruumi eeldab seaduste vaatlemist üldisemalt.

Ükski kehtiv seadus ei käsitle ruumiloomet terviklikult ja seostatult. Seetõttu kaaluti järgmisi alternatiive õigusaktide täiendamiseks.

- 1) Uue üldseaduse (nn ruumiloomeseaduse) loomine. Võimaliku ruumiloomemeeskonna töö ja ruumiloomeseadus saavad toimida üksteist täiendava ja toetavana. Ruumiloomeseadus saab olla ruumiloomemeeskonna jooksva ja eesmärgipärase töö aluseks.
- 2) SäAS-i või KeÜS-i täiendamine ehitatud keskkonna osaga.
- 3) Olemasolevate seaduste ja juhendite täiendamine ruumiloomemeeskonna aspektidega.

2. Valiku tegemine variantide 1-3 vahel

Lisaks töörühma koosolekutele toimusid väiksemas ringis kohtumised (vt p.5) erinevate ametnike ja asjatundjatega, mille käigus püüti luua vastastikust arusaamist ruumi ja õiguse seoste osas ning selgitada variantide 1-3 mõistlikkust.

Variant 1

Üldistavalt võib öelda, et kohtumistel jäid õiguse valdkonna asjatundjad ruumiloomeseaduse vajalikkuse osas pigem kahtlema. Samas valdavalt toetati parema ruumi ja elukeskkonna parendamise suunas liikumise eesmärki. Kohtumiste tulemusel võib öelda, et juhul kui õnnestuks ruumiloomeseaduse käsitlemine terviklikus üldises seaduses, siis see oleks uuenduslik tegu, milleks eeskujusid mujalt tõenäoliselt ei leidu, kuigi ei saa ka välistada, et Eesti saaks sellise seadusega olla teejuhiks hoopis teistele maadele.

Variant 2

KeÜS-i ja SäAS-i täiendamise võimalus valiti kaalumiseks põhjusel, et tegu on kehtivate üldiste seadustega, mille põhisisu on ruumiloomega osaliselt kattuv.

- Keskkonnaseadustiku üldosa seadus (kehtib alates 2014) on tugev üldine alus olemasoleva, eelkõige loodusliku keskkonna kaitsmisele. Samas leidub selles inimesele suunatud avaliku ruumi osi kaitsvaid sätteid (nt § 33), millel on tugev kokkupuutumus ruumiloomeseaduse põhimõtetega. Seaduse koostajate sõnul tuleneb KeÜS sisu üle-euroopalistest keskkonnadirektiividest. Eesti ei eristu sellega Euroopast, kuid Eestit on kiidetud hea üldseaduse (KeÜS) eest. Üldise järeldusena ei ole sellesse seadusesse ruumiloomeseaduse teemade lisamine ilmselt siiski mõistlik, sest see hägustaks KeÜS-i terviklikkust. Keskkonnaõiguse dotsent Hannes Veinla on seisukohal, et ehitatud ja loodusliku keskkonna kokku toomine ühte seadusesse on komplitseeritud.
- Säästva arengu seadust (kehtib alates 1995) peetakse märgilise tähendusega seaduseks, mis samas ei ole leidnud eriti otsustavat rakendamist, näiteks kohtupraktikas. Kaalutud on ka selle seaduse tühistamist, kuid seda pole tehtud, sest seaduses pole sätestatud midagi ebasobivat ning selle märgilist tähtsust on peetud ka väärtuseks. Ei saa välistada, et sellel seadusel on olnud kaudne mõju, mis võib olla otsesest rakendamisest isegi tähtsam. Kuna SäAS on olemuselt suunatud arengule, siis saab põhimõtteliselt kaaluda selle edasiarendamist selliselt, et tekst täieneb ruumiloomeseaduse ja ruumiloomeseaduse arengule suunatud üldiste põhimõtetega, säilitades ka säästvate arengule suunatud põhimõtted. Samas on üsna kaheldav, kas selle seaduse olemust säilitades saab kogu ruumiloomeseaduse haarata. Kuna tegemist on enam kui 20 aastat vana seadusega, tähendaks SäAS-i täiendamine sisuliselt uue seaduse väljatöötamist lähtuvalt tänapäevast seadusloome põhimõtetest.

Eelnevatel põhjustel ja arvestades ekspertide tagasisidet, on mõistlik jätta variant 2 pigem edasisest kaalumisest kõrvale.

Variandid 1 ja 3

Variantide 1 ja 3 vahel valiku tegemine on põhimõtteline otsus, mille tegemiseks ei leidunud piisavalt aluseid ega üksmeelt. Töörühm ei teinud nende variantide osas valikut, vaid see töö peab jätkuma.

Kaalumiseks koostada:

- a) Visioon ruumiloomeseaduse eelnõu tekstist (Esmalt välja töötada seaduseelnõu kontseptsioon, struktuur ning seaduse reguleerimisala.)
- b) Visioon olemasolevate seaduste täiendamiseks (Koostada ülevaade, milliseid olemasolevaid seaduseid ja millistes aspektides tuleks täiendada.)

Seejärel saab analüüsida, kumma vahendiga õigusliku muudatuse eesmärk paremini saavutatakse, sh kuidas sellised seadused rakenduksid, kuidas seostuks senise praktikaga ja milline oleks nende märgiline mõju ühiskonnale.

Töörühma väiksemas ringis katsetati ka võimaliku ruumiloomeseaduse (variant 1) struktuuri ja sõnastuste loomist, kuid töö sellega osutus esialgu liiga suureks, mistõttu ei jõutud piisavalt selge versioonini. Olemasolevate seadustega (variant 3) tutvumine viis tõdemuseni, et ruumi muutumist suunavad teemad on sedavõrd laialt erinevates seadustes erinevas tähenduses esindatud, et nende täpsustamisega on veelgi raskem jõuda õigusruumini, millest saaks välja lugeda eesmärgi töötada seostatult ruumiloomega. Veenduti, et nii ruumiloomeseaduse algversiooni loomine kui ka olemasolevate seaduste täiendusvõimaluste kaardistamine oleks suurem ja pikaajalisem töö, kui töörühma praegune mudel võimaldas, aga seda tööd on mõistlik jätkata.

3. Üldised eesmärgid õigusloomes

Töörühma töö käigus arutati pikemalt praeguste seaduste toimivuse ja nende edasiarendamise vajaduste üle. Leiti, et ruumiloomet suunava seadusruumi edasiseks arenguks on vajalik seada järgmised suunad:

1. Püüda luua senisest selgemad alused ruumiloomele tervikuna, haarates seostatuna kõiki ruumiotsuseid, eesmärgiga liikuda iga otsusega parema ruumi suunas. Kirjeldada seaduses seostatult ruumiloomeseaduse põhiobjekte, põhivahendid, ruumiloomeseaduse üldpõhimõtteid, isikute õigusi ning riigi ja omavalitsuste rolli ruumiloomes.
2. Elukeskkonna parendamise põhimõtte mõtestada alusena kogu ruumiloomeseaduse (mitte üksnes planeeringutele) ning luua selle põhimõtte rakendamiseks senisest selgemad alused.
3. Kehtivad seadused ei anna piisavalt selget alust jooksvatele üksikotsustele, milles omandiõigus ja ruumi parendamise eesmärk ei pruugi kattuda. Omandiõiguse ja avaliku huvi vahel on ruumis mõistlik seoses ühiskonna ja omanike üldise mõistliku õiglusega seoses selgemini sisustada ruumiloomeseadustes või asjaõigusseaduses.
4. Avalik ruum sisustada kui kogu ruumi siduv võrgustik, määratledes selgemini avaliku ruumi arendamise ja planeerimise põhieesmärgid ühiskonna ühistes huvides, lahenduste professionaalsuse tagamise vahendid, avaliku ruumi seosed omandi ja taristutega ning isikute õigused seoses avaliku ruumiga.

5. Luua alused selleks, et iga ruumi mõjutava otsuse juures kaalutletaks parima ruumi argumenti.
6. Luua alused riigipoolseks tööks, mis toetaks omavalitsuste ja üksikisikute vaheliste ruumivaidluste kohtueelset lahendamist ning riigi ja omavalitsuste vahelist koostööd parema ruumi nimel.
7. Planeeringute ülesannete loetelud tuleb seadustes ajakohastada seoses ruumiloomega. Mõtestada planeeringud selgemini sisulise ruumilooma ja arengu kavandamise ühe olulisema üldise alusena (vältides planeeringute käsitlemist vaid formaal-juriidilise dokumendina), sealhulgas mõtestada, milliseid ruumiotsuseid on asjakohane teha planeeringutega ja milliseid muude vahenditega. Luua asjakohane ja head ruumiloomet toetav seos planeeringute ja ehitise eskiisi vahele, kaaludes ka formaalsest ehitusõiguse mõistest loobumist ning väiksema bürokraatiga sisulisemaid menetlusviise ehitamise aluste loomiseks.
8. Samuti luua alused planeeringute elluviimiseks, üldistest huvidest lähtuvaks tõlgendamiseks ja sisu poolest aeguvate planeeringute asjakohaseks käsitlemiseks kehtivusaja jooksul (kaaludes ka kehtivusaja määramist seadusega), et võimaldada paindlikku ruumiloomet ning üldiste huvide ja iga isiku õiglast arvestamist vastavalt lõppotsuse (nt ehitusluba) tegemise ajahetkele.

Kokkuvõtteks: töörühma juhi üldised järeldused

Töörühma liikmed ning muud eksperdid, kellega töörühma liikmed kohtusid, ei ole kahelnud ruumi ja elukeskkonna parendamise eesmärgis, kuid visioonid selle eesmärgi rakendamise võimalustest on väga erinevad. Võib üsna kindlalt öelda, et ruumi ja elukeskkonna parendamine on ühiskonna ühine ja kestev ootus. Õigusruum saab füüsilise ruumi muutumist senisest asjakohasemalt ja paremini suunata, kuid ükski seadus ei saa töötada ilma rakendajate tahte ja oskusteta ega omaksvõtuta ühiskonnas laiemalt. Praegusel ajaperioodil konkreetseid teemasid reguleeritud pigem liigagi palju, mistõttu tõenäoliselt on seadustes mõistlik töötada ruumi ja ruumiloomega üldisemalt ning seejärel püüda liikuda üldpõhimõtete omaksvõtu ja bürokraatia vähenemise suunas. Üldise järeldusena saab öelda, et teadliku töö käivitamine ruumiloomega on tähtsam kui seaduste muutmise ja õigusloome arengud. Ruumiloomet toetav õigusruum oleks küll elukeskkonna parendamisele toeks, aga põhimõtteliselt saab parema ruumi suunas liikuda ka olemasolevate seaduste alusel. Õigusliku keskkonna muutmine on paratamatult pikaajaline protsess, mille ajal ruumiline areng ega ametiasutuste jooksev töö ei saa peatuda. Edasine töö ruumilooma seaduse loomisega või olemasolevate seaduste edasiarendamisega saab olla osaks ruumilooma meeskonna tööst või tuleb ekspertrühmas alustatud ettevalmistavate töödega jätkata.

Aruande koostas Toomas Paaver.

Töörühma kohtumised väliste ekspertidega

09.03.2018 Toimus kohtumine Riigikantselei strateegiabüroo nõuniku Eili Lepikuga säästva arengu ja säästva arengu seaduse teemadel. Kohtumine toimus Riigikantseleis. Ekspertühma esindasid Marten Kaevats, Jaak-Adam Looever, Toomas Paaver, Kaidi (Õis) Põldoja.

RUUMILOOME EKSPERTRÜHMA LÕPPARUANDE LISAD EI OLE EKSPERTRÜHMA POOLT KONSENSUSLIKULT KINNITATUD.
LÕPLIKE JÄRELDUSTE JA ETTEPANEKUTE OSAS LÄHTUDA LÕPPARUANDEST.

- 23.03.2018 Toimus kohtumine advokaat Jüri Raidlaga Kultuuriministeriumis. Osalesid: Katrin Koov, Kalle Vellevoog, Toomas Paaver, Veronika Valk-Siska, Indrek Rünkla, Jaak-Adam Looveer, Peeter Pere, Indrek Ranniku, Kaidi (Õis) Põldoja.
- 21.05.2018 Toimus kohtumine keskkonnaõiguse dotsent Hannes Veinlaga Tartu Ülikooli Õigusteaduskonnas. Ekspertühma esindasid Jaak-Adam Looveer, Toomas Paaver, Kaidi (Õis) Põldoja.
- 19.06.2018 Toimus kohtumine Justiitsministeriumi nõuniku Sandra Mikli ja Riigikantselei õigusloome osakonna nõuniku Siiri Pirniga ruumiloomeseaduse teemal. Ekspertühma esindasid Indrek Rünkla, Toomas Paaver, Kaidi (Õis) Põldoja.